

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

К. Р. ПЕТРОФАНОВА,

аспірантка кафедри цивільного права № 1,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: petrofanova_ksenya@mail.ru

ORCID 0000-0003-0463-6033

Розглянуто особливості правової регламентації електронних грошей в Україні. Проаналізовано поняття «засіб платежу», «законний платіжний засіб», «електронний платіжний засіб» та їх співвідношення з поняттям «електронні гроші». З'ясовано цивілістичну природу електронних грошей.

Ключові слова: електронні гроші; правова регламентація; грошове зобов'язання; засіб платежу; електронний платіжний засіб; законний платіжний засіб.

Постановка проблеми й актуальність теми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується появою великої кількості різноманітних електронних платіжних інструментів. Підвищення інтересу до нових технологій обумовлено як швидким розвитком інформаційних і криптографічних технологій, які дали змогу зберігати грошову вартість на електронних пристроях, так і потребами електронної комерції, що не задовольняються повною мірою традиційними платіжними засобами. Тому виникнення і розвиток такого феномена як електронні гроші є об'єктивним процесом, адже вони наділені такими перевагами, як зручність, доступність, мобільність, безпечність, оперативність, простота використання, відсутність персоніфікації, підтримка мікроплатежів, що зробило їх дуже привабливими для користувачів. Роль електронних грошей у розрахунках у мережі Інтернет зростає швидкими темпами. Тому сьогодні актуальним уявляється дослідження місця електронних грошей у приватно-правових відносинах, зважаючи на світові тенденції і національні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню природи, ролі,

розвитку та функціонування електронних грошей в Україні присвятили свої праці такі науковці, як Ю. Грицюк (Yu. Hrytsiuk), С. Дерев'янка (S. Derev'ianko), А. Ісаєв (A. Isaiev), М. Савлук (M. Savluk), І. Трубін (I. Trubin), О. Чепур (O. Chpur) та ін. Проте більшість учених досліджують електронні гроші як економічну категорію, аналізуючи переваги та недоліки електронних грошей як засобу платежу.

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів, які регулюють відносини, пов'язані з використанням електронних грошей в Україні, а також з'ясування їх цивілістичної природи.

Виклад основного матеріалу. Електронні гроші в Україні фактично функціонують з початку ХХІ ст., незважаючи на те, що деякий час нормативно-правове регулювання випуску та обігу електронних грошей було відсутнє. Для забезпечення стабільності грошового обігу України, а також захисту прав користувачів електронних грошей необхідна ефективна законодавча база. З цією метою Верховною Радою України 18.09.2012 р. були внесені зміни до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (далі – Закону України «Про платіжні системи») [1], а також 25.06.2008 р. постановою Правління Національного банку України № 178 було затверджено Положення «Про електронні гроші в Україні» [2]. Ці нормативно-правові акти стали основними документами, що регулюють випуск, обіг та погашення електронних грошей в Україні. Пізніше з метою узгодження національного законодавства із законодавством Європейського Союзу Правління Національного банку України постановою «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» від 04.11.2010 р. № 481 затвердило нову редакцію Положення «Про електронні гроші в Україні» (далі – Положення) [3]. Це пояснюється тим, що проголошення Україною курсу на входження в європейський економічний простір вимагає гармонізації національного законодавства відповідно до стандартів ЄС. Цим актом встановлено вимоги Національного банку України до суб'єктів здійснення

випуску, обігу й погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні з урахуванням вимог Директиви 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Щодо започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС, та скасовує Директиву 2000/46/ЄС» від 16.09.2009 р. (далі – Директива 2009/110/ЄС) [4].

Легальне поняття «електронні гроші» закріплено в ст. 15 Закону України «Про платіжні системи», під якими розуміють: «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі» [1]. Таке поняття електронних грошей цілком узгоджується з нормами Директиви 2009/110/ЄС, відповідно до якої електронні гроші означають «грошову вартість, яку представлено у вимозі до емітента, які зберігаються на електронному пристрої, в тому числі магнітному, випускаються для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей» [4].

Отже, електронні гроші, відповідно до легального визначення, мають подвійну природу, з одного боку, це одиниці вартості, які приймаються як засіб платежу, а з іншого – грошове зобов'язання. Слід звернути увагу на те, що поняття «засіб платежу» законодавством не визначено. Про це також йдеться у листі Національного банку України від 07.06.2013 р. №25-112/6750 «Щодо визначення окремих понять» [5]. У свою чергу, поняття «законний платіжний засіб» зустрічається в ст. 192 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [6], ст. 35 Закону України «Про Національний банк України» [7], ст. 3 Закону України «Про платіжні системи» [1], а в п. 1.13 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи» [1] та затвердженому постановою Правління Національного банку України від 05.11.2014 р. № 705 Положенні «Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використання» [8] закріплено дефініцію «електронний платіжний засіб».

Так, відповідно до ст. 192 ЦК України законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом [6]. Гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається всіма фізичними й юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків [1]. Виключне право на введення в обіг (емісія) гривні належить Національному банку України [7]. Як бачимо, термін «законний платіжний засіб» пов'язаний з гривнею – грошовою одиницею України, яка є єдиним законним платіжним засобом. Тобто, законний платіжний засіб існує у формі грошової одиниці [5].

Згідно з вимогами ст. 15 Закону України «Про платіжні системи» електронні гроші випускаються в обмін на готівкові або безготівкові кошти іншими, ніж Національний банк України, банками, які до початку їх випуску узгодили з Національним банком України правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України [1]. Крім того, постановою Правління Національного банку України «Про внесення змін до Положення про електронні гроші в Україні» від 10.02.2016 р. № 65 користувачам дозволили отримувати від нерезидентів електронні гроші, випущені емітентом-нерезидентом, за умови, що міжнародна система інтернет-розрахунків забезпечує погашення цих електронних грошей шляхом перерахування коштів на рахунок користувача – фізичної особи у банку-резиденті [9].

Отже, електронні гроші не можуть бути прирівняні до статусу грошової одиниці України, оскільки випускаються банками для обмеженого кола осіб, які на договірних засадах погодилися використовувати їх для здійснення оплати товарів, робіт і послуг. Говорити сьогодні про електронні гроші як форму грошей також немає підстав, тому що відповідно до ст. 4 Закону України «Про платіжні системи» кошти існують виключно у готівковій (грошові знаки) або у безготівковій формі (записи на рахунках у банках) [1].

Поняття «електронний платіжний засіб» закріплено в п. 1.14 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи», під яким розуміють платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ [1]. Під спеціальним платіжним засобом слід розуміти платіжну картку, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунка платника або банку, а також інші операції, установлені договором. Отже, віднести електронні гроші до електронних платіжних засобів ми також не можемо, тому що при використанні електронних грошей ми їх можемо не прив'язувати до банківського рахунку, на відміну від здійснення грошових переказів за допомогою електронних платіжних засобів.

Щодо поняття «засіб платежу», як наголошувалося вище, його дефініція не закріплена в законодавстві України, проте в науковій літературі, зокрема, у роботі К. Маркса «Капітал» визначено засіб платежу як одну з основних функцій грошей, суть якої полягає в тому, що гроші розглядалися як засіб покриття боргових зобов'язань [10, с. 101]. Це означає, що товари безпосередньо продаються не за гроші, а під боргові зобов'язання покупця. Тобто товар надходить у розпорядження покупця раніше, ніж гроші до продавця. Продавець стає кредитором, а покупець – боржником. Із сучасних науковців, наприклад, М. Савлук у своїй книзі «Гроші та кредит» під засобом платежу розуміє функцію грошей, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення [11, с. 28]. Отже, можна припустити, що під електронними грошима як платіжним засобом потрібно розуміти їх здатність погашати грошові зобов'язання, які виникають з тих чи інших підстав.

Як бачимо, відповідно до легального поняття електронних грошей, за своєю цивілістичною природою вони є грошовим зобов'язанням, яке виникає

на підставі цивільно-правового договору, домовленості двох сторін, за якою одна сторона фізична особа чи суб'єкт господарювання виявила бажання обміняти готівкові або безготівкові гроші на електронні гроші. Саме воля фізичної особи чи суб'єкта господарювання, а не власне волевиявлення емітента, на відміну від емісії гривні як законного платіжного засобу в Україні, виключне право на введення в обіг якої належить Національному банку України, є головною умовою випуску електронних грошей. Чому електронні гроші сьогодні розглядаються як грошове зобов'язання можна спробувати пояснити за допомогою історичної аналогії з іншими видами грошей: у свій час банкноти також розглядалися як зобов'язання, які підлягають оплаті металевими монетами, а безготівкові гроші – як зобов'язання, які погашаються металевими або паперовими грошима [12, с. 16]. Можливо, з часом будуть внесені зміни в законодавство України і Національний банк України зможе проводити емісію електронних грошей як однієї з форм грошей. Як засіб платежу, електронні гроші поєднують у собі властивості як готівкових, так і безготівкових грошей. Так, можливість здійснення операції поза банківською системою поєднують електронні гроші з готівкою, а здійснення розрахунків у безготівковій формі через віртуальні рахунки – із безготівковими грошима [13].

Так, користувач, який придбав електронні гроші в обмін на готівкові або безготівкові гроші, є володільцем електронних грошей. З точки зору цивільного права, на думку О. Чепур, він виступає кредитором у зобов'язанні, в якому користувач поступається правом вимоги торговцю (суб'єкту господарювання, зареєстрованому відповідно до законодавства України, який на підставі договору, укладеного з емітентом або агентом з розрахунків, приймає електронні гроші як засіб платежу за товари [3]) до боржника, банка-емітента (емітент – банк-резидент, що здійснює випуск електронних грошей і бере на себе зобов'язання з їх погашення [3]). У цьому випадку право вимоги виражене саме електронними грошима, тобто виникають цивільні правовідносини, в яких відбувається класична заміна кредитора у зобов'язанні, що передбачено ст. 512 ЦК України. До нового кредитора переходять права первісного кредитора у

зобов'язанні в обсязі та на умовах, що існували на момент переходу цих прав.

Переказ електронних грошей між споживачами передбачає заміну кредитора у зобов'язанні та постійну передачу прав грошової вимоги від одного кредитора до іншого аж до моменту їх погашення. Далі торговець, який став кредитором шляхом відступлення йому права вимоги користувачем електронних грошей, може звернутися до емітента, який зобов'язаний здійснювати погашення випущених ним електронних грошей на вимогу пред'явника. Цей обов'язок для емітента закріплений п. 4.1 Положення [3]. Погашення електронних грошей відповідно до Положення – це операція з вилучення електронних грошей з використання з одночасним наданням їх пред'явникові готівкових або безготівкових коштів. Крім того, Положенням передбачено, що емітент може здійснювати погашення електронних грошей, пред'явлених користувачами – фізичними особами, готівковими коштами через операційну касу або шляхом переказу на банківський рахунок пред'явника, а здійснювати погашення електронних грошей, пред'явлених користувачами – суб'єктами господарювання, торговцями, агентами, виключно шляхом переказу на їх банківські рахунки. До того ж суб'єкт господарювання, який приймає електронні гроші як платіж за товари, роботи та послуги, має право використовувати отримані електронні гроші виключно для обміну на безготівкові кошти або повертати їх користувачам у разі повернення ними товарів, придбаних за електронні гроші відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» [14].

Обговорення результатів. Безперечно, в розглянутому сегменті є дискусійні точки зору з приводу цивілістичної природи електронних грошей. Разом із тим потрібно зазначити, що сьогодні в законодавстві України закріплено легальне поняття електронних грошей, відповідно до якого вони є грошовим зобов'язанням.

Висновки. Аналіз законодавства України дає підставу зробити висновок, що сьогодні в Україні електронні гроші виступають грошовим зобов'язанням на пред'явника в електронній формі, тому що підставою для їх випуску є

цивільно-правовий договір. Крім того, після обміну готівкових або безготівкових грошей на електронні гроші вони зберігають вартість традиційних грошей і тому можуть виступати як засіб платежу. Таким чином, електронні гроші наділені властивістю погашати грошові зобов'язання, які виникли між суб'єктами договірних відносин.

Список літератури:

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-3>.
2. Про електронні гроші в Україні [Електронний ресурс] : положення, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 25.06.2008 р. № 178 // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08>.
3. Про електронні гроші в Україні [Електронний ресурс] : положення, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481// Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.
4. Щодо започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЕС та 2006/48/ЕС, та скасовує Директиву 2000/46/ЕС [Електронний ресурс] : Директива 2009/110/ЕС Європейського Парламенту та Ради від 16.09.2009 р. // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a18.
5. Щодо визначення окремих понять [Електронний ресурс] : лист Національного банку України від 07.06.2013 р. № 25-112/6750 // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v6750500-13>.
6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page2>.
8. Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використання [Електронний ресурс] : положення, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 05.11.2014 р. № 705 // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>.
9. Про внесення змін до Положення про електронні гроші в Україні [Електронний ресурс] : положення, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 10.02.2016 р. № 65 // Офіційний сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-16>.
10. Маркс К. Капитал. – Т. 1 // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. – 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 23. – М., 1960. – 907 с.
11. Гроші та кредит : підруч. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – Київ : КНЕУ, 2001. – 602 с.
12. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні : наук.-аналіт. матеріали. – Вип. 10 / П. М. Сениш, В. М. Кравець, В. І. Міщенко, О. О. Махаєва, В. В. Крилова, Н. В. Гришук. – Київ : Національний банк України ; Центр наукових досліджень, 2008. – 145 с.
13. Дерев'янка С. І. Електронні гроші: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / С. І. Дерев'янка. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/node/554>.

14. Чепур О. Електронні гроші та інтернет-комерція в Україні / О. Чепур // Юридична газета. – 2012. – № 43-44. – С. 35–37.

References:

1. Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2346-III. (2011). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-3> [in Ukrainian].
2. Pro elektronni hroshi v Ukraini: Polozhennia, zatverdzhene Postanovoiu Pravlinnia Natsional'noho Banku Ukrainy vid 25.06.2008 № 178. (2008). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08> [in Ukrainian].
3. Pro elektronni hroshi v Ukraini: Polozhennia, zatverdzhene Postanovoiu Pravlinnia Natsional'noho Banku Ukrainy vid 04.11.2010 № 481. (2010). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10> [in Ukrainian].
4. Schodo zapochatkuvannia ta zdijsnennia diial'nosti ustanovamy-emitentamy elektronnykh hroshej ta prudentsijnyj nahliad za nymy, scho vnosyt' zminy do Dyrektyvy 2005/60/ES ta 2006/48/ES, ta skasovuiе Dyrektyvu 2000/46/: Dyrektyva 2009/110/ES Yevropejs'koho Parlamentu ta Rady vid 16 veresnia 2009. (2009). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08> [in Ukrainian].
5. Schodo vyznachennia okremykh poniat': lyst Natsional'noho banku Ukrainy vid 07.06.2013 № 25-112/6750. (2013). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v6750500-13> [in Ukrainian].
6. Tsyvil'nyj kodeks Ukrainy: kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV (2003). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
7. Natsional'nyj bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 № 679-XIV. (1999). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page2> [in Ukrainian].
8. Pro poriadok emisii elektronnykh platizhnykh zasobiv i zdijsnennia operatsij z ikh vykorystannia: polozhennia, zatverdzhene Postanovoiu Pravlinnia Natsional'noho Banku Ukrainy vid 05.11.2014 № 705. (2014). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14> [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro elektronni hroshi v Ukraini: Polozhennia, zatverdzhene Postanovoiu Pravlinnia Natsional'noho Banku Ukrainy vid 10.02.2016 № 65. (2016). zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-16> [in Ukrainian].
10. Marks, K., Enhel's, F. (1969). Kapytal. Vol. 1. Soch. 2nd ed. Vol. 23. Moscow [in Russian]
11. Savluk, M.I., Moroz, A.M., Pukhovkina, M.F. et al. (2001). Hroshi ta kredyt. Kyiv: KNEU [in Ukrainian]
12. Senysch, P.M., Kravets', V.M., Mischenko, V.I., Makhaieva, O.O., Krylova, V.V., Hryshchuk, N.V. (2008). Svitovyj dosvid i perspektyvy rozvytku elektronnykh hroshej v Ukraini: Naukovo-analitychni materialy. Kyiv: Natsionalnyj bank Ukrainy. Tsentр naukovykh doslidzhen' [in Ukrainian].
13. Derev'ianko, S.I. Elektronni hroshi: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku. Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/node/554> [in Ukrainian].
14. Чепур, О. (2012). Електронні гроші та інтернет-комерція в Україні. Юридична газета, 43-44, 35–37 [in Ukrainian].

Петрофанова К. Р. Особенности правовой регламентации электронных денег в Украине: гражданско-правовой аспект.

Рассмотрены особенности правовой регламентации электронных денег в Украине. Проанализированы понятия «средство платежа», «законное платежное средство», «электронное платежное средство» и их соотношение с понятием «электронные деньги».

Выяснено гражданскую природу электронных денег.

Ключевые слова: электронные деньги; правовая регламентация; денежное обязательство; средство платежа; электронное платежное средство; законное платежное средство.

Petrofanova K. R. Features of the legal regulation of of electronic money in Ukraine; civil legal aspect.

The article studies features of the legal regulation of electronic money in Ukraine. Analyzed the concept of means of payment, legal payment's instrument, electronic payment instrument and their relationship with the concept of electronic money. It was found civilistic nature of electronic money.

The conclusion is that electronic money is a monetary obligation payable to bearer in electronic form, as the basis for their issuance is a civil contract. In addition, after the exchange of cash or non-cash money to the electronic money they keep their traditional cost of money and can serve as payment instrument.

Keywords: electronic money; legal regulation; monetary obligations; payment instrument; electronic payment instrument.

Надійшла до редколегії 26.09.2016 р.

